

1905 рік.

20 років відділяють нас від 1905 року, і за ці два десятиліття в соціальній будові європейських та по-за європейських держав зайшли дуже глибокі та важливі зміни. Надто значні вони в краях Східної Європи, на землях колишньої тюрми народів—Російської Імперії, тепер—іменем та правом революції—Радянської Федерації.

Події останнього неповного десятиліття, що пройняті напруженим класовим змаганням, своїм гігантським розміром і постановкою до реального здійснення тих прагнень, що про них тільки мріялося, як про здійснені в далекому майбутньому,—сповнили нас, сучасників їх, новими так сильними й глибокими враженнями, що близькі порівнюючи події попереднього десятиліття позабулися в нашому уявленню, перестали нас хвилювати, одійшовши в те минуле, що його можна лише спокійно досліджувати.

Але думка дослідника-історика буде звертатися до так близької і так далекої від нас епохи з бажанням там знайти, коли не генезис, то натяк на початок нового процесу, що привів кінець-кінцем до революційних перемог нашої доби.

В 1905 році один з визначних західно-європейських марксівських публіцистів писав, що боротьба російського пролетаріату одухотворяє пролетаріат Західної Європи, примушує його бути активнішим і збільшує його революційні настрої та гартує його революційну волю.

Ми тепер по двадцятьох роках з недовірям можемо прочитувати цей голос безпосереднього враження від російської революції, бо в історичній перспективі інакше її оцінюємо.

Революція 1905 року в Росії була запізненим фактом ліквідації рештків феодального та старо-кріпосницького ладу і переходу на рельси промислово-капіталістичного розвитку. Ювілейні дати нинішнього року—1825 і 1905 роки—виступ декабристів на початку XIX ст. і революційна боротьба початку XX ст.—являються початками і кінцем одного соціального процесу.

Декабристи ідеологічно провіщають наближення нової буржуазної Росії, в 1905 році соціальний організм Російської держави хоче остаточно напруження своїх сил і волі скинути з себе довговічне і архаїчне для XIX ст. ярмо феодально-монархічного укладу й організувати вже на ділі, цілком конкретно буржуазну Росію.

Але великою помилкою було-б виходячи з того, що російська революція 1905 року є революція буржуазна, шукати зразків для неї в буржуазних революціях хоч-би Західної Європи.

Шляхи всякої революції глибоко своєрідні через те, що кожна революція одбувається за конкретних умовин даної країни, що коріняться в своєрідностях соціально-економічної структури її; а крім того, революція в усякій країні укладається так або інакше і в залежності від того економічного та соціального тла, що складається міжнародними відносинами дано епохи. Буржуазна революція, скажім, Франції на переломі XVIII

м.ч. 08-с Тл. УССР - 1965

Львівська бібліотека
АН УРСРЛьвівська державна
наукова бібліотека

1116

та XIX вв., проходила зовсім не в такому економічному, соціальному та політичному оточенню, в якому проходила російська буржуазна революція 1905 року. Російська революція була запізненою революцією. Фактично Росія вже давно пірнула у вир капіталістичного розвитку, але аграрний характер країни, відсутність доброї класової виучки та організованості в російській буржуазії, неперодолана ще сила старого дворянства — аграріїв і т. д. задержували політичну силу в руках аграріїв та бюрократії, а справжня буржуазія була відтиснена від можливості виявити себе активно в політиці. А тим часом в Західній Європі—Англія налічувала два, Франція—одно століття, інші країни по-над 50 років з того часу, як в цих країнах буржуазія доходить або до повного політичного панування, або до значної частини командних висот в політичному житті.

Промисловий капіталізм успів розвинути до найвищих форм свого розвитку, намічається нова стадія капіталістичного розвитку, що є разом і апогей його і агонія, та стадія, що її було формульовано Гільфердінгом та Леніним, як епоху фінансового капіталізму або імперіялізму.

І російська буржуазна революція проходить в умовах саме цієї все-світньої соціальної кон'юнктури.

Розуміється, що це кладе свою глибоку печатку на російську революцію, творить її своєрідність та одмінність від буржуазних революцій інших країн. Соціолог-історик, що захотів-би систематизувати всесвітні революції, познаходив-би багато спільного в революції 1905 року в Росії з буржуазними революціями Європи. Побачимо ми і підготовчу ідеологічну роботу в Росії, що створює в сфері політичних вимог—лібералізм, конституціоналізм, а подекуди навіть і республіканство; помітимо однаковий характер участі селянської маси, що нею користується буржуазія в боротьбі з своїм класовим противником—дворянством; навіть дрібніші аналогії впадуть нам в око, як от революційні настрої буржуазної молоді-студентства і його велика участь в революційній боротьбі і т. д. Окремі риси, допіру зазначені, ми побачимо однаково і в XX ст. в Східній Європі і в попередні століття—в Європі Західній. В буржуазних революціях 48 року в Європі ми зустрінемося з новою соціальною силою—пролетаріатом, що напочатку, виставляючи наївні і безпосередні, мовляв Маркс, лозунги своїх класових домагань, прочищає дорогу організованій і усвідомленій класовій боротьбі пролетаріату наступних часів.

Основною своєрідністю російської буржуазної революції було те, що, одбуваючись в умовах напруженої боротьби пролетаріату, російська революція мусіла в великій мірі увібрати в себе не тільки буржуазні класові прагнення, але й самостійні пролетарські, в соціалістичний колір окрашені, домагання. Іншими словами кажучи, роблячи оцінку революції 1905 року в Росії, ми ролю пролетаріату в ній повинні мислити, як потужну силу, що веде свою класову лінію і в своїй боротьбі ставить вимогу не тільки на сьогоднішній день, але і на можливий завтрашній день політичних відносин, якби буржуазія опанувала політичну владу. Многобарвний в національному відношенню пролетаріат Росії зумів в 1905 році створити такі установи і організувати такі вчинки, що ясно знаменували собою стихійне зростання соціалізму в пролетарських масах і виразно накресливали волю пролетаріату до ведення своєї політики, що мала-б керувати його класовою боротьбою. Вкажемо на такі події, як всеросійський залізничний страйк, грудневе повстання московського пролетаріату, скликання Ради робітничих депутатів і т. д. І ці події виразно мусять сказати, що в епоху буржуазної революції пролетаріат Росії далеко не являється помічником і слугою ліберальної буржуазії в її боротьбі з монархією, бюрократією та дворянством, а йшов стихійно-політичним і

вже не наївним шляхом, як французький пролетаріят 1848 року, за відомою класичною характеристикою Маркса. Російський пролетаріят, не маючи навіть міцних традицій організованої класової боротьби, маючи пролетарську (тоді соціал-демократичну) партію, що налічувала всього менш десяти років свого існування, класовим почуттям розібрався в складній ситуації і зрозумів, що в умовах загальної кон'юнктури завірюха, що її здійсмає революція, може і мусить породити кінець кінцем велику бурю пролетарської революції. Пролетаріят Росії вступає з 1905 р. в героїчний період своєї боротьби, і ретроспективно дивлячись на цю боротьбу, ми повинні сказати, що тріумфи пролетарських перемог нашої доби свій початок мають в змаганнях пролетаріату в революцію 1905 року. В історії творення соціалістичного ладу дати 1905-1917 р. таки набирають для нас нового, глибокого значіння. Це початок героїчної боротьби і тріумфальне, переможне її закінчення.

Спеціально для України 1905 рік приніс так само дуже багато. З часів Драгоманова вже в соціалістичних українських колах національне визволення українського трудящого населення звязували з політичним розкріпаченням Росії, з зміною соціальних та політичних відносин, що може статися в наслідок сподіваної революції. Проблема соціальної та політичної перебудови Росії була вже підпорядкована на початку XX століття в великій мірі завданням пролетаріату, але моменти—аграрний та національний мусіли стати надзвичайно важливими моментами в революційній творчості, бо перевага селянського населення в Росії і аграрний характер її, так само, як і різнобарвність населення Росії, штучно сполучених під єдиною і неділимю самодержавною егідою,—глибоко проходили в життя Росії, і перед революцією вставало відповідальне завдання розв'язати ці питання. Революція 1905 року почалася, як аграрна революція. Її провісниками були селянські заколоти на Україні року 1902 (Полтавщина, Харківщина). І вся вона проходила в супроводі селянських „ілюмінацій“, аграрних розрух.

Буржуазна революція не зуміла використати селянські розрухи. Селянство ясно бачило, що не лібералізм кадетів дасть їм землю, і в масі своїй зіставалось бунтівниче настроєним і виявляло своє незадоволення, аж поки дужа рука реакції не придушила протести селян. Та-ж реакція по кількох після революції роках утворює свого проєкта опанувати селянством, штучно допомагає організовуватись „хозяйственным мужичкам“, але така вже невблаганна логіка соціального процесу—ця допомога тільки оформляла внутрішні антагонізми села, проводила виразніше його диференціацію й одсівала неможливі-багато-батьківські елементи, гартуючи їх волю до революційної боротьби, вже не тільки з поміщицтвом, але і з „хозяйственным мужичком“, що в спілку вступав з реакційним дворянством.

Відповідно до нових процесів на селі мінялася ідеологія української інтелігенції, що раніше всю свою політичну та національну програму базувала на недиференційованому селянстві. Українське село переставало бути таким, як закріпилося воно в уяві українського інтелігента по художніх зображеннях Шевченка та Нечуя-Левицького. Нові мотиви в літературі про змагання спроторизованого селянства (Коцюбинського) та про український пролетаріят (Винниченка) були відбитком появи нових програмових політичних концепцій.

Радикальна українська інтелігенція в добу першої революції з молодим запалом б'є по поміркованому, мрійницькому українофільству старшого покоління, але сам радикалізм дрібно-буржуазного офарблення зістається праворуч від тих соціалістичних течій, що все буйніш і буйніш розвиваються на українському ґрунті.

0,06 коп
(1986)

1905 рік становить межу, від якої починаючи, українство, як громадський рух, жвавіш розшаровується, виразніш відбиває класові прагнення різних груп українського населення.

Революція 1905 року, як ми казали, аграрного питання не могла розв'язати не тільки з причин реакції, але і з тих причин, що соціальні процеси диференціації села вибухом народніх мас тільки намічалися й оформлювалися. 1905 рік дає початок внутрішній боротьбі на селі, а 1917 рік її закінчує, заокруглюючи добу двох революцій.

Так само не розв'язала й розв'язати не могла революція 1905 року питання національного.

Воно ставилося здебільшого, як проблема знищення централістичної системи в конституційній державі, але така постановка крила в собі протиріччя, бо з таким розв'язанням національного питання одкидався момент визволення трудящих мас.

Широкі трудящі маси зіставалися в великій мірі байдужими саме до цієї постановки питання. Але те глибоке соціальне заворушення народніх мас, що його викликав 1905 рік, направило думку і практику роботи по шляху інтенсивного шукання синтезу проблеми національної з соціальним визволенням.

Майже п'ятнацять років тяжкої революційної й ідеологічної підготовки треба було затратити на те, щоб у процесі революційної творчости знайти бажаний синтез, з'єднати розв'язання національного питання з класовими і вселюдськими задачами пролетаріату.

Зокрема в нашу добу українське питання стало питанням визволення трудящого села, його революціонізування, його спілки з революційним пролетаріатом міста.

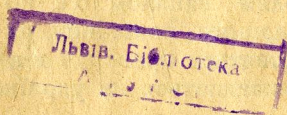
За двадцять років з часу першої російської революції Україна багато пережила, пройшла складну і багатозмістовну дорогу соціального розвитку, в огні революційних боїв змінилася, загартувалася, сягнула велетенським кроком вперед. Але в досліді історика наша доба зв'язується з тою. Покоління молодих революціонерів і вождів першої революції підчас другої стали також її провідцями, і їх досвід багато допоміг для організації скаламученого моря соціальної боротьби.

Епоха „між двома революціями“ була часом підготовки, теоретичного обміркування і революційних спроб, що в 1917 році перейшли в велике революційне діло.

Запізнена буржуазна революція в Росії, одбувшись в умовах все-світньої боротьби пролетаріату з буржуазією, так і не скінчилась буржуазним тріумфом. Недолугій російській буржуазії так і не вдалося вповні взяти владу до своїх рук, відібравши її від дворянства. Російська буржуазія не зазнала радощів останньої перемоги над „старим ладом“, як це було в інших краях. Невблагана історія судила російській буржуазії виступити в боротьбу тоді, коли вже йшла акумуляція соціальної енергії й політичної потенції пролетаріату в Росії, і буржуазна, по календарю соціальної необхідности, революція стала віщуном революції соціальної.

Львівська державна
наукова бібліотека

1116

1116 ¹³₈